

ЎЗБЕКИСТОННИНГ РАҚАМЛИ ТАЪЛИМ МУҲИТИНИ ЯРАТИШГА ОИД ИЛК ТАЖРИБАЛАРИ

Хонқулов Шерали Хурсаналиевич

Фарғона давлат университетининг мустақил тадқиқотчиси

Резюме. Бугунги кунда жаҳоннинг иқтисодий жиҳатдан етакчи давлатларида олий таълим тизимида рақамли таълим муҳитини қарор топтириши борасида катта амалий тажриба тўпланган. Ўзбекистон эса бу борада дастлабки тажрибалар шакллантирилмоқда. Сўнги беш йил мобайнида республикада давлат ва жамият бошқаруви, иқтисодиёт, банк соҳаларини рақамлаштириши йўлида салмоқли ишлар амалга оширилди. Айни вақтда мазкур жараённинг узвий давоми сифатида ўқув муассасаларида рақамли таълим муҳитини яратишга алоҳида эътибор қаратилмоқда. Мақолада Ўзбекистонда рақамли таълим муҳитини яратиши йўлида тўпланган илк тажрибалар хусусида сўз юритилади.

Таянч тушунчалар: таълим, тизим, рақамли таълим, муҳит, рақамли таълим муҳити, Ўзбекистон, тажриба, миллий тажриба.

Резюме. На сегодняшний день в экономически ведущих странах мира накоплен большой практический опыт по созданию цифровой образовательной среды в системе высшего образования. В Узбекистане в этом отношении формируются предварительные опыты. За последние пять лет в республике проведена значительная работа в направлении цифровизации государственного и муниципального управления, экономики, а также банковского сектора. При этом особое внимание уделяется созданию цифровой образовательной среды в образовательных учреждениях как неотъемлемое продолжение этого процесса. В статье рассказывается о первом опыте создания цифровой образовательной среды в Узбекистане.

Ключевые понятия: образование, система, цифровое образование, среда, среда цифрового образования, Узбекистан, опыт, национальный опыт.

Abstract. Today in the economically leading countries of the world, a lot of practical experience has been accumulated in creating a digital educational environment in the higher education system. In Uzbekistan, preliminary experiments are being formed in this regard. Over the past five years, significant work has been carried out in the republic in the direction of digitalization of state and municipal administration, the economy, as well as the banking sector. At the same time, special attention is paid to the creation of a digital educational environment in educational institutions as an integral continuation of this process. The article tells about the first experience of creating a digital educational environment in Uzbekistan.

Key concepts: education, system, digital education, environment, digital education environment, Uzbekistan, experience, national experience.

Ўзбекистонда сўнги беш йил мобайнида давлат ва жамият бошқаруви, иқтисодиёт, банк, таълим соҳаларида рақамли технологияларни қўлланишига алоҳида эътибор қаратилмоқда. Соҳага тааллуқли изланишлар, кузатишлар натижаси рақамли технологияларни қўллаш нафақат иқтисодиётда, балки ижтимоий тармоқларда ҳам қулайликларнинг яратилишини таъминламоқда. Хусусан, ижтимоий муносабатларда иш юритиш билан боғлиқ жараёнларда вақт, маблағ бўйича ортиқча харажатлар камайди, рақамли технологиялар билан ишловчи ходимлар гуруҳи шаклланди, хизматлар кўрсатиш сифат жиҳатидан яхшиланди, молиявий маблағлар ўтказмаларининг электрон шаклда амалга оширилиши ахборотларнинг шаффоф, ишончли бўлиши, улардан ноқонуний фойдаланишга чек қўйиш учун шароитни юзага келтирди.

Айни вақтда давлат ва жамият бошқаруви тўла электрон тизимга ўтказилди. “Рақамли иқтисодиёт”, “Электрон ҳуқумат”, “Рақамли Тошкент” номли йирик ва кўп тармоқли лойиҳалар ишлаб чиқилди, “Тиббиёт муассасалари паспорти” (ушбу ахборот

тизимига Тошкент шаҳри жойлашган 15 та ихтисослаштирилган тиббий марказ, 11 та кўп тармоқли ва 62 та поликлиника уланган), “Ягона электрон тиббий карта” ва “Электрон поликлиника”, “ЎзТранс”, “E-Mehmon” (туристлар ҳисобини юритиш бўйича) каби ахборот тизимлари [4] амалиётга жорий қилинди.

Сўнгги йилларда Ўзбекистонда солиқ тизимида ҳам “ягона электрон платформани яратиш орқали маълумотларни киритиш, тўплаш, шакллантириш, таҳлил қилишнинг замонавий услуби йўлга қўйилди. Натижада солиқ ҳисоботларини топшириш жараёни 5-7 баробарга қисқарди. Айни кезде 112 гуруҳ ва 1348 товар ва хизматлар синфидан иборат бўлган Ўзбекистон Республикаси товарлар ва хизматларнинг ягона электрон таснифлагичи учун веб-портал жорий қилинган. Маҳсулотлар ва хизматлар идентификация кодлари ёрдамида 900 мингдан ортиқ электрон ҳисоб-фактуралар яратилган” [3].

Шу сабабли Ўзбекистоннинг узлуксиз таълим, шу жумладан, ОТМ олдига тизимида рақамли технологияларни қўллаш борасида мажмуавий ишларни амалга ошириш вазифаси қўйилди. 2020 йилнинг март ойида COVID-19 пандемиясининг содир бўлиши билан боғлиқ ҳолда республика узлуксиз таълим тизимининг барча босқичларида эволюцион тарзда рақамли технологияларни жорий этиш ишлари жадаллашди. “Шу йил 23 мартдан талабалар учун телевизион дарслар эфирга узатила бошлади. Бундан ташқари, бир нечта олий таълим муассасалари талаба ва ўқувчилар учун виртуал таълим тизимларини ишга туширди. Масалан, Муҳаммад ал-Хоразмий номидаги Тошкент ахборот технологиялари университетида мактаб ва академик лицей ўқувчилари, талабалар ҳамда АКТ соҳасида билим олишни хоҳловчилар учун тўртта виртуал таълим тизими фаолият бошлади. Алишер Навоий номидаги Тошкент давлат ўзбек тили ва адабиёти университетида “Ўқув жараёнини ташкил этиш ва бошқариш” ахборот тизими, MOODLE масофавий таълим платформаси ишга туширилди.

Бошқа ОТМнинг расмий веб-сайтларида ҳам MOODLE, Platonus, Moodle LMS, SRS (Student Records System), MOOC каби масофавий таълим платформалари ҳамда мобиль телефон ва планшетлар учун Google Classroom, Ereader иловалари ишга туширилиб онлайн дарслар ташкил этилиши бошланди. Тошкент давлат иқтисодиёт университетида ҳам қисқа муддат ичида “Remote-education” (“Масофавий таълим”) платформасининг дастурий таъминоти ишлаб чиқилди ва амалиётга жорий этилди” [7, 153-б.].

Замонавий шароитда жаҳон таълими тажрибасида рақамли таълим муҳитига эга ОТМнинг ўзига хос шакли бўлган “рақамли университет”нинг турли концептуал моделлари яратилган. Ана шундай моделдаги рақамли университетлардан бири беш даражали ҳисобланади [5]. Мавжуд даражаларни қуйидагилар ташкил қилади:

1-даражани профессор-педагоглар, таълим оловчилар, академик ёки соҳавий ҳамкор бўлган шахслар, абитуриентлардан иборат университетнинг стейкхолдерлари [6] ташкил қилади. Улар ОТМ фаолиятига бевосита ёки билвосита таъсир кўрсатадиган ўзаро манфаатли, биргаликда фаолият юритадиган жисмоний ёки юридик мақомга эга томонлар саналади.

2-даражани ахборот сервислари ташкил этади. Мазкур сервисларнинг асосий мақсади университетнинг ичида турли қурилма ва жиҳозлар (видеоэкран, симсиз алоқа, “булулли” сақлагичлар)дан фойдаланган ҳолда ягона ахборот муҳитни шакллантиришдан иборатдир.

3-даража профессор-педагоглар таркиби томонидан таълим жараёнини такомиллаштирилиши, таълим оловчилар ўқув-билиш фаолиятининг фаоллаштирилишини таъминловчи сервислардан иборат. Бу каби сервислар ўзида анъанавий ҳамда рақамли кутубхоналарни намоён қилади; улар ёрдамида таълим оловчилар электрон каталогдан керакли адабиётни излаб топади ҳамда ўқув ёки ётоқхона кампусларида уни олиш ва фойдаланиш имкониятига эга бўлади [9, – с. 61-62].

4-даражани ОТМ фаолиятини ташкил заҳиравий ташкил қилувчилар бўлган

сервислар ташкил қилади. Улар сирасига рақамли маркетинг, талабалар ҳамда абитуриентлар билан ўзаро алоқани таъминловчи қурилма ҳамда жиҳозларни сотиб олиш имконини берадиган молиявий бошқариш тизими киради. Рақамли маркетинг ОТМ фаолиятининг янги соҳаси сифатида таълим хизматидан фойдаланувчилар томонидан университет брендининг қабул қилиниши юзасидан мониторингни ташкил этиш; ОТМнинг ижобий имиджини шакллантириш бўйича турли тадбирларни уюштириш; мақсадли аудитория учун турли маркетинг материалларини яратиш каби вазифаларни ҳал қилишга йўналтирилади.

5-даража истиқболли рақамли технологияларидан иборат бўлиб, улар ёрдамида ОТМ муҳитини интенсив ривожлантиришга эришилади.

Рақамли таълим муҳити ОТМнинг интеграл ахборот муҳити бўлиб, у турли маълумотлар базаси, билимларни узатувчи электрон ахборот таълим ресурслари, таълимий хизматлардан фойдаланувчилар, университетнинг бизнес-жараёнлари, шунингдек, таълим жараёни иштирокчиларининг ўзаро фаол таъсиридан иборат ахборот тизимлар мажмуидан иборат бўлади [2, – с. 46-47].

Таълим муассасаларида яратиладиган рақамли таълим муҳити ўз моҳиятига кўра интеграл характер касб этади. Интеграллик кўп омиллик демакдир. Шу боис мазкур жараённинг бориши мураккаб бўлиб, уни самарали ташкил қилиш барча омилларни инобатга олишни тақозо қилади.

С.А.Усманов, З.Б.Абдурахмановлар Ўзбекистон Республикасининг янги таълим муҳитларини яратиш борасидаги давлат сиёсати мазмунини таҳлил қилар экан, бу жараёнда устувор аҳамият касб этадиган тамойиллар қуйидагилар эканига педагогик жамоатчилик эътиборини тортади: таълим мазмунини янгича ташкил қилиш; шахсга қаратилган ҳаракат йўлларига ўтиш; мотивация; тезкор қайта алоқага ўтиш; кўп ўлчовли тизимга ўтиш; таълимнинг янги тузилмасини яратиш [8, – 226-б.).

Айни ўринда муаллифларнинг Ўзбекистоннинг янги таълим муҳитини яратишга оид давлат сиёсати мазмунидаги устувор тамойилларни белгилаш борасидаги ёндашувлари бир қадар нотўғри эканлигини айтиб ўтиш лозим. Бинобарин, улар томонидан тамойил сифатида қайд этилган ҳолатлар ўз моҳиятига кўра педагогик вазифаларни ифода қилади. Бинобарин, тамойиллар одатда от, сифат ёки олмош орқали (янгича таълим мазмуни; шахсга қаратилган таълим; мотивация; тезкор қайта алоқа; кўп ўлчовли тизим; таълимнинг янги тузилмаси), вазифа ёки ҳаракатлар эса феъл ёрдамида (ташкил қилиш; ўтиш; яратиш тарзида) баён қилинади.

М.Қ.Абдуллаев, Ф.Х.Ризаеваларнинг эътирофига таяниб айтилса, таълимни рақамли трансформацияси таълим тизимини ахборот жамияти ҳамда рақамли иқтисодиётнинг вазифалари, муаммолари ва имкониятларига мослаштириш вазифасини ҳал қилади. Бунинг учун дастлаб онлайн таълимга самарали ўтишга имкон берадиган объектив ҳамда субъектив шарт-шароитларни яратиш зарур. Субъектив шарт-шароитлар орасида профессор-ўқитувчилар томонидан онлайн таълимни ташкил қилиш воситалари, технологияларидан самарали фойдаланиш тажрибасини ўзлаштиришга эришиш муҳим аҳамиятга эга. Бинобарин, педагогик амалиётнинг кўрсатишича, онлайн курсни ривожлантириш жараёни ўртача олти ойдан саккиз ойгача давом этади ҳамда онлайн таълимни ташкил этишга имкон берадиган платформада ишловчи профессор-ўқитувчининг касбий компетенцияси курсни биринчи бор эмас, балки иккинчи ва ундан ортиқ марта ташкил этгандан кейингина ривожланади [1, – 351-352-б.).

Ўқитиш тизимида рақамли таълим муҳитини яратиш юзасидан Ўзбекистон тажрибасини ўрганиш шундай хулосага келиш имкониятини яратади:

1. Глобал ахборотлашув жараёнининг кучайиши, ахборот технологияси тараққиётининг тезкор ривожини, барча соҳаларда рақамли технологиялардан фойдаланиш имкониятининг ошиши ўқитиш тизими, хусусан, ОТМда бу турдаги таълим технологияларини самарали қўллаш эҳтиёжи шаклланмоқда.

2. Бугунги кунда ўқитиш тизимида рақамли таълим технологияларидан

фойдаланишнинг онлайн-таълим, онлайн очик таълим шакллари тобора оммалашмоқда. Бунинг асосий сабаблари – ёшидан қатъий назар таълим олувчиларга мутахассислик билимларини эгаллаш учун кенг имкониятларни яратиш, вақт ва маблағни тежаш, ОТМ томонидан тақдим қилинаётган онлайн очик курслар орасидан талабага ўзи учун мақбулини танлаш имкониятини тақдим қилиш, талабаларнинг ўқув-билиш фаолиятини натижаларини онлайн назорат қилиш билан боғлиқ таълим муҳитини яратиш борасидаги эҳтиёжни тўлақонли қондиришга эришиш саналади.

3. ОТМда рақамли таълим муҳитини яратиш кўп омилли (объектив ва субъектив таъсирлар), кўп компонентли (техник, таълимий ҳамда жараёни бошқариш ресурсларидан иборат) жараён бўлганлиги сабабли уни ташкил этиш мураккаб кечеди.

4. Ушбу мураккабликка ОТМнинг ички имкониятларини ташқи омиллар, хусусан, республика таълим тизимида шакллантирилган мавжуд шарт-шароит, шунингдек, халқаро ҳамкорлик натижалари билан ўзаро уйғунлаштириш ҳисобига барҳам бериш мумкин.

Шундай қилиб, рақамли таълим муҳитини яратиш жаҳон педагогикаси олдида турган долзарб муаммолардан бири саналади. Бугунги кунда халқаро миқёсда ўқитиш тизимида рақамли таълим технологияларини қўллаш бўйича салмоқли натижаларга эришилган. Ахборот технологияларининг тобора такомиллашиб бораётгани таълим тизимининг мазкур соҳа билан ёнма-ён ривожлантиришга эришиш мақсадида янги ўзгаришларга мослашиб бориши зарурлигини кўрсатмоқда. Бинобарин, ижтимоий-иқтисодий ҳамда маданий ривожланишда гегемонликни ўз қўлига олаётган рақамли технологиялар ҳар қандай жамият, қолаверса, миллий таълим тизимларининг ҳам ўзига хос атрибуги, ўзига хос таркибий компонентига айланиб улгурди. Шу боис педагогика тизими олдида турган асосий вазифа – рақамли таълим технологияларини тезкор ўқитиш амалиётига татбиқ этиш ва уларни такомиллаштиришдан иборат.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Абдуллаев М.Қ., Ризаева Ф.Х. Таълим тизимида рақамли трансформацияни амалга ошириш тенденциялари // *Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar (Economics and Innovative Technologies) ilmiy elektron j.* – Т.: 2022. - № 3 (00059). – 351-352-б.

2. Бабин Е.Н. Цифровизация университета: построение интегрированной информационной среды // *Ж. Университетское образование: практика и анализ.* – Екатеринбург: 2018. – № 22 (6). – С. 46-47.

3. Бойкалонов Ж. Рақамли технологиялар имкониятлари // <https://yuz.uz/news/raqamli-texnologiyalar-imkoniyatlari>.

4. Рақамли технологиялар ортиқча харажатларни камайтиради // <https://www.psec.uz/uz/news/2>.

5. Сидоров Г. Цифровой университет: применение цифровых технологий в современных образовательных учреждениях // <https://www.itweek.ru/idea/article/detail.php?ID=192831>.

6. Стейкхолдеры // <https://www.unisender.com/ru/glossary/stejkkholder>.

7. Хашимова Д.П., Парпиева Р.А. Замоновий таълимда рақамли технологиялардан фойдаланиш истиқболлари // *“Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar” ilmiy elektron j.* – Т.: 2020. - № 3, май-июн. – 153-б.

8. Усманов С.А., Абдурахманов З.Б. Рақамли таълим муҳитини яратиш концепцияси // *Zamonaviy innovatsion tadqiqotlarning dolzarb muammolari va rivojlanish tendensiyalari: yechimlar va istiqbollar.* Рес.конф.мат.тўплами. – Жиззах: М.Улуғбек номидаги Ўзбекистон МУнинг Жиззах филиали, 2022. - № 1(1). – 226-б.

9. Цяо Ланьцзюй. Исследование цифровой трансформации российских региональных вузов в современных условиях // *Ж. Педагогическое образование в России.* – Екатеринбург: 2020. - № 3. – С. 61-62.